

Управління по-білоруськи:

Володимир БОЙКО, історик, Чернігів

«Не забувайте, що в нашій зустрічі мав би взяти участь третій!», — такий жарт пролунав під час україно-російської конференції, що пройшла чотири роки тому в Чернігові. Справді, часом в Україні не те, щоб забувають, але не приділяють належної уваги північній сусідці — є ж інші, гостріші питання. Тому низка яскравих публікацій Ігоря Слісаренка про білоруську модель сприйнялася мною з захопленням і спонукала викласти свої, може, не такі детальні та дещо запізнілі враження від сучасної Білорусі.

У грудні 2006 р. автору поталанило відвідати Мінськ, аби взяти участь у науково- історичних читаннях, присвячених 140-річчю з дня народження М. Грушевського. Організовували їх українське посольство, Білоруський державний університет (власне, історичний факультет) та наші діаспорні товариства. Втім, це не єдина, так би мовити, доступна неофіційна інформація про Білорусь. Проїжджав її територією неодноразово. Зустрічався з білорусами на конференціях, семінарах. До того в Чернігові завжди, особливо літом, багато білорусів: прикордонна торгівля і далі собі живе, щось у нас дешевше, щось у Гомельській області. Щоправда, злива шоп-турів 90 х років залишилася в минулому. Тепер вже хіба що як жарт згадується епізод з дизель-поїздом, який автостопом підбирав пасажирів у лісі, щоб ті змогли уникнути перевірки митниці.

Ситуація змінилася. З білоруської сторони діє цілком сучасний митний комплекс, подібні працюють на кордоні з країнами Євросоюзу. Як не дивно, але українська аналогічна установа (йдеться про Нові Яриловичі) залишилася на рівні облаштування середини 90 х років. Таке враження, що білоруська держава ставиться до факту існування української з більшою повагою, ніж вона сама. Утім, справедливості заради, скажу — чув, що згадана митниця таки реконструюватиметься. Це перше моє враження від Білорусі.

Наступне — дороги. Вони і раніше відрізнялися, на краще, від українських, але тепер піднімаються на новий рівень. Ідеться навіть не про якість, що само собою зрозуміло, а про такі приємні дрібниці, як зразково обладнані зупинки для відпочинку, електронні табло на дорогах з інформацією про погодні умови, стан шляху та рекомендаціями водіям. Побачене переконувало — існує цілеспрямована державна політика планової їхньої реконструкції, оновлення та осучаснення.

Сільська місцевість, якою ми проїжджали, привертала увагу своєю впорядкованістю та заселеністю. Щоправда, не без елементів, на думку автора, показухи. Чого варті однакові паркани подекуди вздовж дороги (таке ми вже десь бачили) або, скажімо, виставлені на показ нові будиночки для спеціалістів. Хоча, звичайно, можна зауважити, що всі вони реальні. Погоджуюсь. Але справа не в тому. На Чернігівщині розповідають — нібито 2004 р. президент Білорусі О.

Лукашенко не без задоволення запитав президента України Л. Кучму — бачив поля, у нас всі оброблені, а у вас що?

Коли відвідуєш свої рідні місця — північ Чернігівщини — часом стає моторошно від кинутих напризволяще хат, напівмертвих сіл, ланів, що заросли чагарником — та таким, що вже нагадують молодий ліс. Якось спитав в одному з районів, скільки землі обробляється. Виявилось — 50%. Офіційно. Природні умови господарювання у нашої сусідки вочевидь принципово не відрізняються, а от результат чомусь інший. І, за великим рахунком, місцевому населенню байдуже, завдяки чому він досягнутий. Тож не дивно, що на півночі Чернігівщини існує ледь не культ Білорусі та її влади.

До речі, вона добре вміє дбати про свій імідж. І не лише шляхом систематичного висвітлення своєї роботи та її результатів. Один з попередніх глав державної адміністрації Чернігівської області свого часу наполегливо вимагав відремонтувати та привести до сучасного стану приміщення, де розташовуються органи місцевої влади. Мотивація така — це треба навіть не стільки для службовців, що там працюють (хоча, звичайно, і для них також), а для громадян, що до них звертаються. Якщо, звичайно, думати на кілька кроків наперед. Справу тоді вдалося зрушити, але за наступної круговерті її так досі й не завершили. В Білорусі все значно простіше та, сказав би, осмисленіше — є відповідні плани, закладається фінансування, і не шматками, а комплексно; офіси приводяться до сучасного стану. І так у всіх питаннях. Виграш очевидний, принаймні наскільки вдалося зрозуміти з того короткого часу, що перебували на території сябрів.

Так само на позитивне враження від зусиль влади працюють льодові палаци в провінційних центрах, а тепер вже і аквапарки. Усе це частини політики, де соціальна складова (не в сенсі пільг, а в наданні реальних послуг громадянам) — одна з ключових.

А далі був Мінськ. З 90 х років він запам'ятався мені як велике сіре місто, майже стовідсотково з типовою радянською забудовою післявоєнного періоду, а також широкими прямими вулицями. Тому розповіді про красу сучасної столиці Білорусі сприймалися з недовірою — ну що змінилося принципово, чи можна переробити основу, якщо вже так вона сформувалася? Виявилось — аби було бажання, фантазія, необхідне фінансування. Місто надзвичайно чисте та впорядковане. Фактично неможливо (принаймні мені не вдалося) побачити обшарпаний фасад будинку чи зіпсовану мостову. А найбільше вражає підсвітка — вона трохи і у нас застосовується, але в столиці Білорусі палає вся центральна частина міста й найважливіші магістралі. У результаті, відчуття — надзвичайне.

У Мінську дуже маленька історична частина — але треба бачити, як вона реставрована. Ці крихти живої історії міста, що збереглися, принаймні зовні, перебувають в ідеальному стані: відреставровані церкви, невеличкі ошатні будиночки знову ж таки з підсвіткою, бруківка — будь-хто отримає задоволення від такої прогулянки. До того ж нема київської метушні, яка часом дратує — людей на вулицях напрочуд мало.

Це спадщина. Є й нові споруди, що стали окрасою міста на Свіслочі. Серед них відрізняються залізничний вокзал та Національна бібліотека Білорусі ім. Франциска Скорини. Обидві суперсучасні, сконструйовані за новітніми технологіями, причому з використанням методу народного будівництва. Щодо бібліотеки — вона справляє враження фантастичної споруди (на що і розраховано), а обслуговуванню клієнтів там, напевно, можуть позаздрити читачі Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського і не лише.

Такими виявилися деякі мої враження від сучасної Білорусі. Утім, були й інші. Специфіка роботи державного службовця стимулювала мій інтерес до характеру здійснення владних повноважень. Шкодуючи, що не мав достатньо часу для докладнішого ознайомлення, все ж таки візьму сміливість зазначити — незважаючи на наявність виборчих процедур, в тому числі до місцевих органів влади, діє пряма вертикаль, яка спирається на добре організований державний апарат на чолі з президентом. Отже, неконтрольовані владою місцеві ініціативи, що можуть пропонувати інші шляхи розвитку, просто зайві.

Ігор Слісаренко побіжно згадав про ідеологічні відділи та про одне з їхніх поточних завдань — забезпечення харчування школярів. Насправді головний пріоритет цих структур — інформаційно-ідеологічне забезпечення соціально-економічного розвитку держави та відповідних регіонів, в тому числі — директивами президента. Ідеологічні відділи фактично контролюють редакційну політику державних засобів масової інформації. Чисельність працівників зазначеного напряму вражає — в межах області вона лише вдвічі менше, ніж всіх чиновників у місцевих органах державної влади Чернігівщини. В Україна є підрозділи, які можна розглядати як споріднені за напрямками роботи — управління з питань внутрішньої політики. Але це кілька десятків штатних одиниць на область, завантаженість яких — позахмарна. Відчуйте різницю. А ще є інформаційно-пропагандистські групи, складені з інших служб, їхня чисельність вимірюється сотнями, якщо не тисячами. Між іншим, працівники від ідеології в Білорусі існують не лише в органах влади, але й на підприємствах — звідси і чисельність.

Цілком припускаю, що хтось саме таку модель управління вважає оптимальною, але не автор цих рядків. Бо за визначенням така вертикаль іде згори до базового рівня, а не навпаки, ґрунтується на жорсткому адмініструванні. І це також треба добре собі уявляти, коли йдеться про сучасну Білорусь. Один з наслідків — обмеження можливостей для здорової та відкритої політичної конкуренції, тотальна залежність місцевої влади від центральної.

Наведу один приклад реалізації державної політики в Білорусі. Якраз у грудні 2006 р. в Мінську проходив установчий з'їзд нової організації письменників. Спілка письменників Білорусі ще з часів Василя Бикова відрізнялася опозиційністю до влади. Згодом її критичний запал та можливості зменшилися, але й співати в один голос з керівництвом Білорусі майстри слова не хотіли. Тож влада, формально не руйнуючи діючої організації, вирішила створити підконтрольну собі, залучивши до неї якнайбільше працівників літературного цеху. Вочевидь, що виникають питання про коректність такого

втручання держави у справи представників творчих професій. Принаймні ці дії виглядають неприпустимими для вільної країни, чим би вони не аргументувалися. Щось подібне спостерігалось і в Україні кілька років тому, та, на щастя, залишилося у минулому.

Інший прояв адміністрування — економічний. На теренах України в продажу є цілком конкурентноздатні білоруські товари. Якщо йдеться про ті, що вироблені за допомогою залучених західних технологій та інвестицій — питань немає. Нюанси виникають у випадку традиційних виробів. Свого часу один з українських каналів розважив глядачів сценою, як біля чернігівського готелю «Придеснянський» глави наших держав намагалися завести білоруський мотоцикл. Зрештою, це вдалося — чи не з чотирнадцятої спроби. А загальні показники такі — за результатами 2006 р., Україна друга (після Білорусі) на просторах СНД перевищила обсяги промислового виробництва 1990 р. Проблемним залишається вітчизняне сільське господарство. Утім, трохи походивши мінськими крамницями, принаймні для себе, зробив висновок — ціла низка товарів широкого вжитку в нас краща, а їхній асортимент — більший. Це вже результат конкуренції приватних виробників, а не ефективного управління державним сектором, як в Білорусі.

До того ж часом доволі специфічного. Так, в готелях досі є спеціальні номери для іноземців. І не відомо, чи про комфорт їхніх мешканців дбають, чи про щось інше. Ще одне відкриття — в Білорусі, принаймні тоді, не можна було купити, як у нас, кілька номерів мобільних телефонів. Тобто виходило, що твій номер — фактично іменний. Навіщо таке робиться, можна лише здогадуватися. А інформаційна сфера — це взагалі зона особливої уваги. Бізнесом тут займатися проблематично. Тоді в Мінську працювало лише шість ефірних телеканалів, частина з яких — російські. Є ще кабельне телебачення, але перелік каналів розширеного пакету операторів також контролюється державою. Українське багатоголосся, як би хто до нього не ставився і які б внутрішні вади воно не мало, виглядає в Білорусі фантастикою.

Одна з ознак національної держави в Європі — мова. На вході до згаданої надсучасної білоруської бібліотеки є свого роду брила з численними написами класиків, один з яких: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не умерлі!» Можливо, я не правий, але апарат органів влади працює переважно російською мовою. З усіма відповідними наслідками для і без того русифікованої Білорусі. Так, у Мінську можна знайти написи білоруською мовою, але переважають — російською, причому в абсолютно не обов'язкових випадках. Комусь це байдуже, а комусь і болить. Років два тому мене вразило, як завзято молодий білорус під час літньої школи в Естонії просив підтримати білоруську музику на імпровізованих дискотеках нашої інтернаціональної групи. До речі, розмах білоруської музики виявився для мене справжньою новиною. Та от тільки існує вона в якомусь дивному становищі, порівняно з яким українська естрада має просто-таки зразкові умови.

Ще одне враження від цього та деяких інших спілкувань — принаймні частина білоруської двадцятирічної молоді (з ким вдалося поговорити)

ставиться дуже скептично як до влади, так і до традиційної опозиції та шукає свого варіанту розвитку рідної країни. Тільки остання чомусь ставиться до їхніх національних уподобань з підозрою. Як і взагалі до діяльності, що нею не контролюється. Один з моїх співрозмовників час від часу дивно смикався. Зрештою обережно (риса, що притаманна білорусам, особливо нині) пояснив — на президентських виборах працював не на того кандидата. Хотів заробити трохи грошей. Кампанія для молодого активіста завершилася в КГБ, а її наслідки спостерігати можна й досі.

І то не поодинокий випадок. Стан внутрішньої еміграції — явище відоме і в Україні, а нині, як виглядає, він поширений в Білорусі. Можливо, тому з середовища двадцятирічних я почув твердження, здатне пробудити почуття гордості: «Україна — приклад для нас, як можна будувати національну державність». До того ж, додаю від себе, сучасна білоруська держава-нянька будується на засадах патерналізму, для якої справді характерна батьківська опіка влади над громадянами, аж до підміни нею особистих свобод. Типове явище для такого роду політичних режимів. Я вважаю, наша країна, що демонструє прагнення задіяти іншу модель розвитку, з усіма її проблемами, може стати зразком та притягальною силою і для ширшого кола білорусів. Потенційно. За умови налагодження ефективності влади, яка б, втім, спиралася на демократичні засади.

Нарешті про своє. Важко що-небудь напевно говорити про причини, тому просто наведу факт: збірка виступів науково-історичних читань, присвячених 140-річчю з дня народження М. Грушевського, за яку брався Білоруський державний університет, зрештою була підготовлена до друку Чернігівським центром підвищення кваліфікації кадрів.

Нині в Білорусі відбуваються речі, що для стороннього ока часом є дивними. І не помічати їх не можна як в сенсі досягнень білоруської влади, так і того, що викликає неприйняття. Стосовно перших — вони достатньо вагомі, аби здобути підтримку більшості громадян своєї країни. Але автор не розуміє, невже чисті вулиці, охайні будинки, хороші дороги, розвинуте сільське господарство, льодові палаци вимагають, аби частину молодих, і не лише, білорусів, критично налаштованих до нинішньої влади, заганяти на задвірки суспільного життя? Незгодні білоруській державі не потрібні? Хіба сумнівні з точки зору звичайної людини дії КГБ, брутальне втручання у діяльність громадських організацій, контроль над абсолютною більшістю ЗМІ, елементи управління поліцейського характеру критично необхідні для підтримки авторитету нинішньої білоруської влади? Може вони — обов'язкові складові діючої системи, різні, але жорстко пов'язані його сторони? Дилема вічна — чи готові ми за наведених обставин жертвувати особистою свободою заради соціальних благ? Допускаю — багатьом подібне подобається, але не мені.

№121, субота, 12 липня 2008